

POSTMODERNÍ KONCEPT VE VZTAHU K INTERPRETACI A APLIKACI PRÁVA

MILOŠ MATULA

ZČU Plzeň

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá vlivem postmoderních přístupů na rozhodovací mechanismy v souvislosti s interpretací a aplikací práva. V této souvislosti poukazuje především na důsledky degradace významu slova jako následku plurality při ekvivalenci obsahů a na relativizaci hodnot. Dále jsou sledovány důsledky uvedených faktorů na snížení předvídatelnosti a významu legitimního očekávání při rozhodování, na posílení formálních aspektů na úkor obsahových východisek, na vztah interpretace a moci, na změnu poměru mezi tvorbou a aplikací práva ve prospěch aplikace, na zvýšení pragmatizmu v rozhodování a na zvýšené pronikání angloamerického systému do kontinentálních přístupů k interpretaci a aplikaci práva.

Key words in original language

Postmoderní; pluralita; interpretace; aplikace; obsah; forma; moc; předvídatelnost; tvorba práva; kontinentální systém práva; angloamerický systém práva.

Abstract

This contribution examines the impact of postmodern conceptions on decision-mechanism in the context of interpretation and application of law. In this connection, it puts particular emphasis on consequences of degradation of the meaning of a word, as a result of pluralism where an equivalence of contents exists, and on relativisation of values. In addition, consequences of the above mentioned elements on decreasing of foreseeability and meaning of legitimate expectation during the decision-making process are followed. These elements are also examined from the point of view of reinforcing of formal aspects instead of contentual ones, relationship between the interpretation and the power, change of relationship between making and application of law, increasing the level of pragmatism in decision-making, and, finally, penetrating of the Anglo-American system into the continental approaches to interpretation and application of law.

Key words

Postmodern; pluralism; interpretation; application; content; form; power; foreseeability; making continental system of law; Anglo-American system of law.

Postmoderní přístupy ve vztahu k právní teorii lze zkoumat z různých úhlů pohledu. Nejklasičtější přístup spočívá v analýze vztahu filozofických a právních postmoderních konceptů a v komparaci nebo hodnocení přínosu různých variant postmoderního přístupu. V tomto smyslu lze z hlediska tvorby, interpretace a aplikace práva o metateorii, neboť vlastnosti postmoderních přístupů se hodnotí z pohledu jejich významu pro teorii, nikoliv pro realizaci práva.

Z hlediska čisté právní teorie se postmoderní přístup při interpretaci práva může projevit v ovlivnění právní argumentace.

Další možný aspekt postmoderního konceptu se může ukázat, pokud budeme hodnotit jeho vliv na institucionální mechanismy a rozhodovací procesy při interpretaci a aplikaci práva. Takové zkoumání se pak pohybuje na rozhraní teorie práva, státovědy, správní vědy a disciplín pozitivního práva. Z naposled uvedeného hlediska bude analyzován postmoderní přístup v tomto článku.

V úvodu je nicméně potřebné konstatovat, že postmoderní uvažování přineslo do společenských věd výrazné změny ustálených schémat a zejména ovlivnilo vnímání dosavadních (včetně právních) teorií a jejich vzájemného vztahu. Především se ukázala daleko větší slučitelnost, vzájemná ovlivnitelnost a možnost vzájemné inspirace mezi jednotlivými teoretickými koncepty než se tomu zdálo před postmoderní érou. Dovršil se tak proces, který se postupně rozvíjel již od 19. století, kdy na místo pluralismu daného pouze časovou posloupností a diferencovaností prostoru se stal samozřejmým pluralismus v totožném čase a prostoru.

Současně s touto samozřejmostí pluralismu přineslo ovšem postmoderní uvažování i dva fenomény, z nichž první je přímým důsledkem a druhý předvídatelným následkem uvedeného posunu plurality.

V prvním případě jde o jistou degradaci významu slova. K této degradaci přispívají i jiné faktory než uplatnění postmoderních přístupů. Často se v této souvislosti poukazuje na vyšší, resp. méně zpochybňované možnosti svobodného vyjádření názorů z hlediska respektování základních práv a svobod veřejnou mocí a určitou deideologizaci ve společnosti. Vidět v těchto faktorech převážnou příčinu degradace významu slova se však zdá být příliš přátelské k existujícím společenským mechanismům a v každém případě takový výklad odráží pouze jeden aspekt reality.

Na degradaci významu slova působí totiž především pluralismus v samotné intelektuální sféře v tom smyslu, že dá-li se říci zdánlivě vše a chybí pevná kritéria pro hodnocení obsahu, ztrácí to, co je řečeno, do značné míry ohlas. Tento problém je umocněn skutečností, že míra tohoto ohlasu závisí stále více nikoliv na obsahu slov, ale na okolnostech z hlediska tohoto obsahu více méně náhodné povahy, jako je způsob prezentace, jiné vlastnosti formy nebo širší společenský kontext.

Svoboda vyjadřování názorů se navíc nesporně zvýšila ve veřejném prostoru, ale tento veřejný prostor samotný do jisté míry ustupuje ve svém významu a hodnocení svobody v soukromém prostoru je zejména z hlediska vlivu na právní regulaci podstatně složitější.

Ve druhém výše uvedeném případě je následkem plurality v totožném časoprostoru relativizace hodnot a oslabení jejich hierarchie. Rozostřením bojů a relativizací hodnot se ztrácejí kritéria pro posuzování obsahu a stále obtížněji se proto uplatňuje princip objektivity i hledisko jasnosti, přesnosti a srozumitelnosti nejen v tvorbě, ale i (a především) v interpretaci a aplikaci práva.

Výklad práva tradičně vychází zejména z racionalistických premis. Nikoliv náhodou se zde stále projevují tradice antické kultury v podobě pojmového základu římského práva a v zásadě osvícenské koncepce nezadatelných práv.

Potřeba jednoznačnosti interpretace do jisté míry determinuje uplatnění teorií reflektujících výrazně iracionální přístupy. Přitom právě v možnosti kombinace racionálních a iracionálních prvků spočívá v jiných oblastech lidské kultury jeden z největších přínosů postmoderního přístupu.

Postmoderní přístupy mají tedy v interpretaci a aplikaci práva určité limity a z jejich obvykle intuitivního uplatnění vznikají určité důsledky, se kterými je potřebné při úvahách o interpretaci a aplikaci práva počítat.

V dalším textu bude pozornost zaměřena na některé z uvedených důsledků. V první řadě se větší možnosti volby interpretace dané postmoderním přístupem projevují v oblasti předvídatelnosti práva a uplatnění principu legitimního očekávání. Větší pluralita ve vztahu k interpretaci a následně i aplikaci způsobuje snížení předvídatelnosti práva bez ohledu na stále deklarované úsilí zejména vyšších soudů v tomto směru. Spíše se zdá, že mimořádná pozornost věnovaná předvídatelnosti práva a principu legitimního očekávání se snaží vyrovnat deficit uplatnění uvedených principů v realitě interpretace a aplikace práva. Ačkoliv nebyly v tomto směru realizovány konkrétní historické výzkumy, sotva lze předpokládat, že se míra předvídatelnosti v interpretaci a aplikaci práva ve srovnání např. s dobou před druhou světovou válkou zvýšila. Naopak stále častější jsou překvapivé interpretace při aplikaci práva, což nepochybně negativně ovlivňuje právní jistotu. Překvapivé interpretace mohou v konkrétním případě vyplývat ze zájmů nebo preferencí interpretujícího subjektu, ale svůj význam tu má jistě i skutečnost, že při relativizaci hodnot a tím i ekvivalenci různých obsahů se takovéto interpretace, které by byly v minulosti jednoznačně odmítnuty, jeví jako možné a přijatelné.

Důsledkem rovnocennosti obsahových přístupů je také změna vztahu obsahu a formy. V postmoderním konceptu výrazně klesají možnosti hierarchie a tím ve skutečnosti i posouzení kvality obsahu. Pokud ovšem

nelze využít náležitě obsahového kritéria, nezbývá než využít k hodnocení formálních kritérií. Rozhodování se tak stále více opírá o formální aspekt. Je to logické, neboť pokud je téměř každý obsah legitimní, nikdo nechce nebo se neodvažuje rozhodovat podle obsahu. Obsahové rozhodování je v podmínkách postmoderního přístupu podstatně snadněji napadnutelné než rozhodování podle formy. Kromě toho sehrává roli i skutečnost, že rozhodování podle formy je obvykle časově i jinak méně náročné pro rozhodovací orgán než uplatnění formálních kritérií. Uvedeným způsobem výrazně narůstají požadavky na formu ve vztahu k adresátům právních norem, na čemž se ovšem nemalou měrou podílí i tvorba práva. Dochází tak k situaci, kdy adresáti právních norem nemají šanci již ani z formálních důvodů dodržet všechny povinnosti, které jim právo ukládá. Tím spíše se to vztahuje na povinnosti uložené případně interními normativními akty.

Snížením významu slova a relativizací hodnot se současně zvyšuje pragmatičnost při interpretaci a aplikaci práva. Do rozhodování se nutně promítají i dopady na realitu, zčásti ovšem také proto, že v nepřehledné situaci dané tvorbou práva a relativizací obsahů a převaze formálních kritérií by jinak častěji mohlo docházet k absurdním důsledkům. Kombinace formální rigidity, nedostatku obsahového hodnocení a zvýšené pragmatičnosti v rozhodování je ovšem velmi nepříznivá pro právní jistotu.

Mění se rovněž vztah interpretace a aplikace práva k mocenským faktorům. V první řadě je snížení významu slova určitým způsobem výhodné pro řadu elit existující ve společnosti, neboť zvyšuje prostor pro společenskou manipulaci a pro možnost ignorovat i obsahově závažná tvrzení o společenské a dokonce i přírodní realitě bez ohledu na stupeň jejich objektivizace. Tato možnost zvýšené manipulace nutně ovlivňuje i interpretaci a aplikaci práva.

Další problém spočívá v možnosti zvýšeného uplatnění z vulgárně pragmatického hlediska. Pokud je přípustný jakýkoli obsah a na jeho základě jakákoliv interpretace, proč ne taková, která nejlépe vyhovuje držiteli moci.

Bylo by možné namítnout, že tak, jako se zvyšuje pluralita v hodnocení obsahů a následně i interpretaci a aplikaci práva, pak se také zvyšuje pluralita mocenských center, takže celkový vztah interpretace a moci se příliš nemění. To je ovšem pravda jen zčásti, neboť rozhodovací centra jsou různým způsobem propojena (klasicky je to patrné např. u jednotlivých úrovní správního řízení) a z hlediska jednoho rozhodovacího místa, resp. rozhodnutí jedné konkrétní záležitosti je pochopitelně pluralita moci jen omezená.

Vyšší pluralita ve vztahu k interpretaci a aplikaci práva vede rovněž ke změně poměrů mezi tvorbou a aplikací práva ve prospěch aplikace. Z textu právní normy lze se stále menší jistotou předvídat výsledek interpretace a aplikace práva. To má systém kontinentální právní kultury,

který nemá dlouhodobou tradici a tím ovšem v některých případech ani náležitou kultivovanost v soudcovské tvorbě práva opět důsledky na právní jistotu. Současně je tak oslabována role demokratických procesů, které se projevují především při tvorbě práva.

Postmoderní přístupy výrazně podporují, jak je již z uvedeného zčásti patrné, pronikání prvků angloamerického právního systému do evropské kontinentální právní kultury. Ke stejnému efektu vede i zvýšené uplatňování finálních norem v evropském právu, které opět zvyšuje roli interpretace a aplikace práva klade vysoké nároky na interpretující orgány a rozšiřuje sféru jejich uvážení ve vztahu k obsahu chování adresátů právních norem. Tímto způsobem je ovšem do jisté míry opět snížena předvídatelnost interpretace a aplikace práva, i když se na druhé straně přece jen poněkud snižuje závislost na formálních aspektech rozhodovacího procesu.

Na analyzovaný stav nemají pochopitelně vliv pouze postmoderní přístupy. Bylo by možné uvést další příčiny, jako je globalizace nebo změna pojetí dělby moci. Ve společenskovědním rozboru je však málokdy možné, a týká se to i tohoto případu, přesně oddělit vliv jednotlivých příčin, neboť nemáme možnost experimentálního ověření jejich působení. Nicméně z hlediska vzájemné souvislosti uvedených vlastností daného stavu věcí a obvykle uznávaných vlastností postmoderních přístupů ve filozofii i v právní teorii je snad možné vyslovit určité hypotézy, které se týkají důsledků postmoderních přístupů.